

تأثیر پساب شهری بر ساختار ماهیان در رودخانه سقز، استان کردستان

زانبار فتحی^۱، نصراله احمدی فرد^{۱*}

*n.ahmadifard@urmia.ac.ir

۱- گروه شیلات، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه ارومیه، ایران

تاریخ پذیرش: خرداد ۱۳۹۸

تاریخ دریافت: بهمن ۱۳۹۷

چکیده

در این تحقیق تأثیر پساب شهرستان سقز بر تنوع و پراکنش ماهیان رودخانه سقز استان کردستان در چهار ایستگاه مختلف (شامل: ۱) ایستگاه سد چراغ‌ویس، ۲) ایستگاه قبل از ورود پساب به رودخانه، ۳) ایستگاه بعد از ورود پساب به رودخانه و ۴) ایستگاه قبل از ورود رودخانه به سد شهید کاظمی از تیر تا مهر ماه ۱۳۹۶ مورد بررسی قرار گرفت. برای بررسی تنوع زیستی از شاخص‌های شان-وینر، سیمپسون، و مارگالف و برای تعیین ارتباط بین عوامل محیطی (فاکتورهای فیزیکی و شیمیایی) و فراوانی گونه‌های ماهی از آنالیز CCA استفاده شد. براساس نتایج گونه *Capoeta gracilis* بیشترین تعداد حضور را در تمام ایستگاه‌ها نشان داد ولی بیشترین و کمترین تعداد گونه‌های ماهی به ترتیب متعلق به ایستگاه‌های ۴ و ۲ بود. خانواده Cyprinidae بیشترین فراوانی و خانواده Sisoridae و Nemacheilidae هر کدام با یک گونه کمترین تعداد ماهیان صید شده را دارا بودند. بالاترین شاخص مارگالف، شانون-وینر و سیمپسون در ایستگاه ۴ مشاهده شد. اگر چه از نظر شاخص تنوع سیمپسون دو ایستگاه ۳ و ۴ مشابه هم بودند. از نظر ارتباط شاخص‌های تنوع زیستی با فاکتورهای فیزیکی و شیمیایی، شاخص غالبیت گونه‌ای سیمپسون با درصد نترات، فسفات و مقدار BOD₅ و شاخص تنوع گونه‌ای شانون-وینر با نترات، فسفات، آمونیاک و BOD₅ همبستگی مثبت نشان دادند. از سویی، هر دو شاخص مذکور با مقدار اکسیژن محلول همبستگی منفی داشتند. در جمع‌بندی می‌توان گفت پساب شهرستان سقز با افزایش مقادیر نترات و فسفات آب رودخانه سقز سبب حذف بعضی گونه‌ها و حضور گونه‌های گیاهخوار شده است و بدین طریق بر جمعیت گونه‌های ماهی رودخانه سقز تأثیرگذار بوده است. بنابراین، توصیه می‌شود پساب شهرستان سقز قبل از ورود به رودخانه تصفیه گردد تا ضمن بهره‌برداری پایدار از تخریب چشم‌اندازهای طبیعی اکوسیستم‌های رودخانه‌ای جلوگیری گردد.

واژگان کلیدی: شاخص‌های اکولوژیک، رودخانه سقز، تنوع گونه‌یی، فراوانی ماهی

*نویسنده مسئول

مقدمه

زیستگاههای آب شیرین در کل دنیا در معرض عوامل استرسزا از جمله آلودگی آب و تخریب زیستگاهها قرار دارند (Galib *et al.*, 2018; دلشاد و همکاران، ۱۳۹۷) که سبب کاهش تنوع گونه‌های آبی می‌شود (Vörösmarty *et al.*, 2010; Moss, 2007; سخایی و همکاران، ۱۳۹۶). رودخانه‌ها عوامل استرسزا از جمله مواد آلی، مواد مغذی معدنی (Moss, 2007) و آفت‌کش‌ها یا محصولات صنعتی (Sabater *et al.*, 2016) را دریافت می‌کنند. بررسی موجودات زنده و شاخص‌های زیست محیطی یک اکوسیستم رودخانه‌ای باعث شناخت عوامل استرسزا می‌شود (Keesing *et al.*, 2010) زیرا آلودگی‌ها عامل اصلی کاهش تنوع زیستی موجودات ساکن در رودخانه‌ها می‌باشند. تنوع گونه‌های آبی از جمله ماهیان نقش مهمی در پایداری اکوسیستم‌ها دارد و از نظر تغذیه‌ای نیز نقش بسزایی در تامین پروتئین مورد نیاز انسان‌ها ایفاء می‌کنند (Papahn *et al.*, 2013; Coad, 2010).

اثرات آلودگی آبهای شیرین بخصوص آلودگی با پساب‌های شهری در کشورهای توسعه یافته تاریخچه طولانی مدتی دارد (Mason, 2002; Hynes, 1960)، و در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران نیز ورود پساب‌های شهری و صنعتی صدمات جبران ناپذیری را به گونه‌های ماهیان (جعفر زاده و همکاران، ۱۳۹۳) و سایر آبزیان (فرهنگی و همکاران، ۱۳۹۶؛ میر رسولی و همکاران، ۱۳۹۱) وارد نموده است. از سوی دیگر، اطلاع از تنوع زیستی ماهیان رودخانه‌ها باعث می‌شود که مدیریت و بهره‌برداری مناسبی از رودخانه‌ها انجام داد (Ngoye *et al.*, 2011; Machiwa and Camargo, 2004). مطالعات مختلفی بر نقش عوامل فیزیکوشیمیایی بر تراکم و پراکنش گونه‌های ماهی (Maillard *et al.*, 2005؛ صادقی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۶؛ و عباسی و همکاران، ۱۳۸۸) و سایر آبزیان (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۶) در منابع آبی و میزان سازش آنها با محیط زیست اشاره نموده است. عباسی و همکاران (۱۳۸۸) با بررسی جمعیت ماهیان رودخانه شیرآباد نشان دادند که حضور گاو ماهی شنی (*Neogobius fluviatilis*) با میزان کدورت و دمای آب و حضور ماهی سفید رودخانه‌ای (*Squalius cephalus*) با میزان pH و همچنین حضور ماهی خیاطه (*Alburnoides eichwaldii*) با عرض نهر و شکاف کانال و عمق آب دارای همبستگی مثبت بودند. از سوی دیگر، حضور یا فقدان سگ ماهی (*Paracobitis malapterura*) با عوامل محیطی چون میزان فسفات و دبی آب همبستگی نشان داد.

بیوکانی و همکاران (۱۳۹۰) با بررسی ماهیان رودخانه گاماسیاب استان کرمانشاه و تأثیر آلودگی بر پراکنش آنها به این نتیجه رسیدند که کپور ماهیان با نوساناتی در همه جا کاملاً غالب بوده و پس از آن رفتگر ماهیان قرار دارند. همچنین بیان کردند که آلودگی‌های صنعتی و پساب کارخانجات بر پراکنش ماهیان تأثیر داشته و باعث کاهش تنوع گونه‌های ماهیان شده و با دور شدن از منابع آلاینده، تنوع گونه‌ها افزایش یافته است. تحقیق تقیان و همکاران (۱۳۹۴) در مورد پراکنش ماهیان رودخانه دینور استان کرمانشاه نشان داد که کپور ماهیان با نوساناتی از گونه‌های غالب بوده‌اند. از سوی دیگر، تأثیر پساب‌های صنعتی بر کیفیت آب نیز مورد مطالعه قرار گرفته است. Ahmadshah و همکاران (۲۰۱۷) در گزارش مطالعه موردی تنوع زیستی رودخانه نارمادا در کشور هند چنین نتیجه گیری نمودند که از بین رفتن زیستگاه‌ها، انباشت آلاینده‌های مختلف، گرمایش جهانی، ساخت سدها، فعالیت‌های انسانی و سدسازی روی رودخانه‌ها موجب تخریب اکوسیستم‌های آبی می‌شود. Ding و همکاران (۲۰۱۸) نشان دادند که شاخص تنوع گونه‌های ماهی در رود لیجیانگ در سطح بالایی قرار دارد، اما با توجه به عوامل مختلفی از قبیل بهره‌برداری بیش از حد، آلودگی آب، تغییرات زیستگاه و غیره، افزایش میزان خشکسالی ماهیان و کاهش قابل توجه تنوع گونه‌های ماهی اقدامات ضروری برای حفاظت و بازگرداندن اکوسیستم آبی رودخانه لیجیانگ ضروری می‌باشد.

استان کردستان با دارا بودن منابع آبی فراوان بستر مناسبی برای زیست بسیاری از گونه‌های ماهی می‌باشد و تاکنون حدود ۵۱ گونه ماهی در منابع آبی این استان شناسایی شده است (کمانگر و همکاران، ۱۳۹۴). تخلیه فاضلاب‌های شهری، صنعتی و کشاورزی، احداث سد و نیز بهره‌برداری بیش از حد از منابع آبی (مجاز و غیر مجاز) موجب شده است که زیستگاه بسیاری از گونه‌های ماهی این رودخانه از بین برود (محسن پور آذری، ۱۳۹۵). اعمال مدیریت بر اکوسیستم‌های مختلف طبیعی، از جمله رودخانه‌ها، از جهات مختلف در خور بررسی و تحقیق است. در بررسی شیلاتی این اکوسیستم‌ها، بایستی گیاهان و جانوران آن شناسایی شوند و عوامل مختلف فیزیکی و شیمیایی آب آن رودخانه در ارتباط با آنها بررسی شود (Wootton, 1991; Laird and Needham, 1988; Caramel *et al.*, 2014; Ding *et al.*, 2018). رودخانه سقز یکی از شاخه‌های اصلی زرينه‌رود می‌باشد که آبهای قسمتی از شهرستان سقز را جمع‌آوری و سپس به زرينه‌رود و در انتها به دریاچه ارومیه

شیمیایی در طول فصل تابستان که بیشترین تاثیر را دارد، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت.

مواد و روش کار

موقعیت منطقه

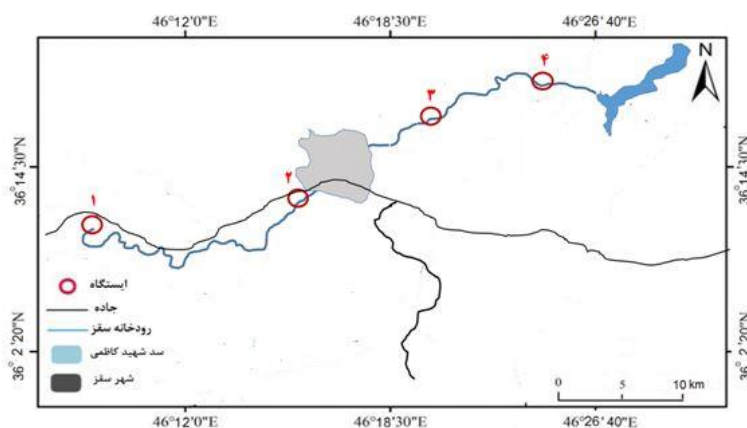
براساس شرایط منطقه تعداد ۴ ایستگاه در رودخانه سقز مدنظر قرار گرفت (شکل ۱). چهار ایستگاه در قسمت‌های مختلف رودخانه شامل: ایستگاه ۱) پایاب سد چراغ ویس، ایستگاه ۲) قبل از ورود پس‌آب شهرستان سقز به رودخانه، ایستگاه ۳) بعد از ورود پس‌آب شهرستان به رودخانه و ایستگاه ۴) قبل از ورود رودخانه به سد شهید کاظمی (ده کیلومتر پایین‌تر از ایستگاه سوم) تعیین شد (جدول ۱).

می‌رساند. شاخه‌های اوایل آن از ارتفاعات خاوری نمشیر واقع در ۳۸ کیلومتری جنوب غربی سقز سرچشمه می‌گیرد و پس از تلاقی با رودخانه خان و با شاخه دیگر خود به نام "آلتون" و طی مسیری وارد شاخه غربی سد شهید کاظمی می‌شود (مهندسین مشاور آساراب، ۱۳۸۷). ورود پس‌آب شهرستان سقز با تغییر فاکتورهای فیزیکی و شیمیایی آب می‌تواند بر اکولوژیک این رودخانه تاثیرگذار باشد. شناسایی، پراکنش، فراوانی و بررسی زیست شناختی و بوم شناختی آبریزان از جمله ماهی‌ها در یک رودخانه از مسائل مهمی است که در رودخانه سقز نیز توجه لازم و کافی به آن نشده است. لذا، در مطالعه حاضر تاثیر پس‌آب شهرستان سقز بر تنوع و پراکنش ماهیان این رودخانه و همچنین همبستگی آنها با فاکتورهای فیزیکی و

جدول ۱: ایستگاه‌های نمونه برداری در رودخانه سقز، سال ۱۳۹۶

Table 1: Sampling stations in the Saghez River, 2017.

موقعیت ایستگاه‌ها		نام ایستگاه	شماره ایستگاه
طول جغرافیایی	عرض جغرافیایی	سد چراغ ویس	۱
"۱۸'۸° ۴۶	"۴۸'۱۱° ۳۶	قبل از ورود پس‌آب شهرستان به رودخانه	۲
"۱۴'۱۵° ۴۶	"۷'۱۳° ۳۶	بعد از ورود پس‌آب شهرستان به رودخانه	۳
"۴۴'۱۹° ۴۶	"۲۲'۱۶° ۳۶	قبل از ورود رودخانه به سد شهید کاظمی	۴
"۹'۲۴° ۴۶	"۵۹'۱۷° ۳۶		

شکل ۱: موقعیت ایستگاه‌های نمونه برداری در رودخانه سقز

Figure 1: Location of the sampling stations in the Saghez River.

۱۰ درصد تثبیت و به آزمایشگاه منتقل گردید. نمونه برداری در طول ماه‌های مرداد، شهریور و مهر ۱۳۹۶ انجام گرفت. جهت مطالعه و بررسی ماهی شناسی نمونه‌های فیکس شده در فرمالین ۱۰ درصد از روش‌ها و کلیدهای شناسایی استاندارد

نمونه برداری

نمونه برداری و صید ماهیان رودخانه سقز با توجه به شرایط ایستگاه و میزان دبی آب توسط تور پرتابی، تور گوشگیر و ساچوک انجام گرفت. نمونه‌ها پس از صید، در محلول فرمالین

نمایانگر کمترین یکنواختی و اعداد نزدیک به یک، بیشترین یکنواختی را نشان می‌دهند (Krebs, 1999).

$$D = \sum_{i=1}^s p_i^2$$

$$p_i = \frac{ni}{N}$$

D = شاخص سیمپسون

p_i = سهم افراد در گونه i ام یا نسبت گونه i ام در جامعه

ni = تعداد افراد در گونه i ام

N = تعداد کل افراد

شاخص مارگالف:

برای بدست آمدن شاخص مارگالف از فرمول ذیل استفاده شد (Krebs, 1999).

$$R = \frac{s-1}{LnN}$$

R = غنای گونه‌ای

S = تعداد گونه

N = تعداد کل گونه‌ها در نمونه

تجزیه و تحلیل آماری

همبستگی میان شاخص‌های تنوع گونه‌ای و فاکتورهای فیزیکوشیمیایی با استفاده از آزمون پیرسون نرم افزار SPSS نسخه ۲۱ مورد بررسی قرار گرفت. از آنالیز Canonical Correspondence Analysis (CCA) نرم‌افزار Canoco (ورژن ۴/۵) نیز برای بررسی وجود ارتباط بین تعداد افراد گونه‌های ماهی و مقادیر فاکتورهای فیزیکوشیمیایی استفاده شد (Ter Braak and Verdonschot, 1995). میزان معنی‌داری داده‌ها در سطح ۹۵ درصد بررسی گردید.

نتایج

پراکنش ماهیان

نتایج این بررسی نشان داد که گونه سیاه ماهی بیشترین فراوانی را در هر ۴ ایستگاه داشت و گونه‌های ماهی سفید رودخانه‌ای و شاه‌کولی در رده‌های دوم و سوم قرار داشتند. در ۴ ایستگاه در مجموع تعداد ۱۴ گونه متعلق به ۳ خانواده از رده ماهیان استخوانی صید شدند. خانواده کپور ماهیان با ۱۲ گونه و ۹۶/۲ درصد تعداد ماهیان صید شده، بیشترین فراوانی گونه‌ای را بخود اختصاص داده است و در تمامی ایستگاه‌ها مشاهده شدند. خانواده Nemacheilidae و Sisoridae هر کدام با یک گونه

(عبدلی، ۱۳۷۸؛ دقیق روحی، ۱۳۸۲؛ Berg, 1948; Coad, 2013) استفاده شد. سپس برای تعیین تنوع زیستی، فراوانی گونه‌ها در هر خانواده، شناسایی شده و مورد بررسی قرار گرفت. پارامترهای فیزیکی و شیمیایی آب از جمله اکسیژن محلول، دمای آب و pH با استفاده از دستگاه مولتی‌متر پرتابل (WTW)؛ فاکتورهای قلیائیت، فسفات، نیترات به روش رنگ سنجی با استفاده از کیت سنجش مخصوص اسپکتوفتومتر دستگاه Hach و BOD¹ با استفاده از BOD متر و انکوباتور مخصوص دستگاه Hach سنجیده شد (Standard methods, 2005).

محاسبه شاخص‌ها

تعدادی از این شاخص‌های پیشنهادی بر اساس فراوانی نسبی گونه‌ها (P_i : سهم افراد در گونه i ام نسبت به کل نمونه)، تنوع را اندازه‌گیری می‌کنند. محاسبه تنوع گونه‌ای ماهیان در ایستگاه‌های مختلف به وسیله محاسبه شاخص‌های تنوع شانن-وینر، سیمپسون، و مارگالف صورت گرفت (Taylor et al., 2006).

شاخص تنوع شانن-وینر:

$$H = - \sum_{i=1}^s p_i \ln p_i = - \sum_{i=1}^s (p_i) (\log_2 p_i)$$

H = شاخص تنوع گونه‌ای

p_i = سهم افراد در گونه i ام نسبت به کل نمونه که به صورت $P_i = \frac{ni}{N}$ تعریف می‌شود.

S = تعداد گونه‌ها

شاخص تنوع سیمپسون

برای بدست آوردن شاخص تنوع سیمپسون به عنوان یکی از شاخص‌های اندازه‌گیری ناهمگونی و اولین شاخص ناپارامتری تنوع (اجتهادی و همکاران، ۱۳۸۸) باید مقدار اولیه سیمپسون (D) را از عدد یک کم کرد. بنابراین، خواهیم داشت (Simpson, 1964):

$$1-D = \sum_{i=1}^s p_i^2$$

شاخص تنوع سیمپسون از صفر (تنوع پایین) تا تقریباً یک (تنوع بالا) تغییر نموده و با استفاده‌ی شاخص عکس سیمپسون نیز می‌توان به میزان یکنواختی پی برد. یعنی اعداد نزدیک به صفر

¹ Biological Oxygen Demand

کمترین فراوانی گونه‌ای ماهیان صید شده را نشان دادند (جدول ۲). بالاترین (۱۰ گونه) و پایین‌ترین (۵ گونه) تعداد گونه ماهی در ایستگاه ۳ صید شد (جدول ۲). بترتیب متعلق به ایستگاه‌های ۴ و ۲ بود، اگرچه کمترین تعداد

جدول ۲: فراوانی کل ماهیان صید شده در ایستگاه‌های مختلف رودخانه سقز
Table 2: The abundance of fish caught at different stations in the Saghez River.

تعداد ماهی در ایستگاه های نمونه برداری				گونه ماهی		
ایستگاه ۴	ایستگاه ۳	ایستگاه ۲	ایستگاه ۱	خانواده	نام فارسی	نام علمی
۱۰	۱۲	۱۲	۱۳	Cypriniade	سیاه ماهی	<i>Capoeta capoeta gracilis</i>
۰	۶	۶	۱۲	Cypriniade	سفید رودخانه‌ای	<i>Squalius cephalus</i>
۶	۴	۷	۵	Cypriniade	شاه کولی	<i>Alburnus atropatena</i>
۵	۶	۴	۶	Cypriniade	مروراید ماهی ارومیه	<i>Acanthaiburnus urmianus</i>
۴	۳	۴	۴	Cypriniade	سس ماهی	<i>Barbus lacerta</i>
۷	۶	۰	۰	Cypriniade	کاراس	<i>Carassius auratus</i>
۰	۴	۰	۵	Nemacheilidae	سگ ماهی	<i>Oxynoemacheilu sp.</i>
۴	۱	۰	۱	Cypriniade	تیز کولی	<i>Hemiculter leucisculus</i>
۵	۰	۰	۰	Cypriniade	فیتوفاگ	<i>Hypophthalmichthys molitrix</i>
۴	۰	۰	۰	Cypriniade	بیگ هد	<i>Hypophthalmichthys nobilus</i>
۳	۰	۰	۰	Cypriniade	آمور	<i>Ctenopharyngodon idella</i>
۲	۰	۰	۰	Sisoridae	اسبله	<i>Silurus glanis</i>
۰	۲	۰	۰	Cypriniade	کپور معمولی	<i>Cyprinus carpio</i>
۰	۰	۰	۱	Cypriniade	گوبیو	<i>Gobio persus</i>
۴۷	۳۳	۴۴	۵۰	تعداد کل افراد در ایستگاه		
۱۰	۹	۵	۸	تعداد گونه در هر ایستگاه		

ایستگاه قبل از ورود پساب شهرستان سقز کمترین مقادیر از فاکتورهای مذکور اندازه‌گیری شد.

همبستگی میان شاخص‌های تنوع گونه‌ای و فاکتورهای فیزیکوشیمیایی

براساس جدول ۵، شاخص غنای گونه‌ای مارگالف با هیچ یک از فاکتورهای فیزیکوشیمیایی همبستگی بالا نشان نداد. شاخص غالبیت گونه‌ای سیمپسون با درصد نیترات، فسفات و مقدار BOD₅ همبستگی بالا و مثبت داشت و شاخص تنوع گونه‌ای شانون - وینر نیز با فاکتورهای فیزیکوشیمیایی نیترات، فسفات، آمونیاک و BOD₅ همبستگی مثبت داشت.

شاخص‌های تنوع گونه‌ای

نتایج شاخص‌های تنوع زیستی در جدول ۳ ارائه شده است. بیشترین تنوع گونه‌ای براساس شاخص‌های شانون - وینر و مارگالف در ایستگاه شماره ۴ بدست آمد. همچنین براساس شاخص سیمپسون بیشترین مقدار غالبیت در ایستگاه چهار محاسبه شد. اگرچه از نظر شاخص تنوع سیمپسون دو ایستگاه ۳ و ۴ مشابه هم بودند.

فاکتورهای فیزیکوشیمیایی

نتایج فاکتورهای فیزیکوشیمیایی مختلف در ایستگاه‌های تعیین شده در جدول ۴ ارائه شده است. بیشترین مقادیر فسفات و نیترات، آمونیوم، BOD₅ در ایستگاه‌های ۳ و ۴ یافت شد. در

جدول ۳: شاخص‌های تنوع گونه‌های مربوط به ماهیان صید شده در ایستگاه‌های مختلف رودخانه سقز (میانگین $\pm$ اشتباه معیار)

Table 3: Species diversity indices for fish caught at different stations in the Saghez River (Mean $\pm$ SE).

ایستگاه ۴	ایستگاه ۳	ایستگاه ۲	ایستگاه ۱	شاخص‌ها
۳/۲۱ $\pm$ ۰/۲۹	۲/۴۹ $\pm$ ۰/۱۶	۱/۴۱ $\pm$ ۰/۲۸	۱/۹۷ $\pm$ ۰/۱۳	شاخص مارگالف
۲/۲۶ $\pm$ ۰/۱۷	۱/۸۸ $\pm$ ۰/۰۹	۱/۳۴ $\pm$ ۰/۲۹	۱/۶۹ $\pm$ ۰/۱۵	شانون - وینر
۰/۹۳ $\pm$ ۰/۰۱	۰/۹۳ $\pm$ ۰/۰۱	۰/۷۹ $\pm$ ۰/۰۵	۰/۸۶ $\pm$ ۰/۰۱	شاخص سیمپسون

جدول ۴: فاکتورهای فیزیوشیمیایی آب در ایستگاه‌های مختلف رودخانه سقز (میانگین $\pm$ اشتباه معیار)

Table 4: Physicochemical factors of water at different stations in the Saghez River (Mean $\pm$ SE).

ایستگاه ۴	ایستگاه ۳	ایستگاه ۲	ایستگاه ۱	پارامتر
۱/۱۵۹ $\pm$ ۳/۰۷	۰/۳۴۶ $\pm$ ۳/۰۰	۰/۰۵۸ $\pm$ ۰/۹۷	۰/۴۰ $\pm$ ۰/۱	نیترات (میلی گرم بر لیتر)
۰/۱۰۸ $\pm$ ۰/۴۹	۰/۱۰۴ $\pm$ ۰/۶۳	۰/۰۴۴ $\pm$ ۰/۰۷	۰/۳۶ $\pm$ ۰/۰۵	فسفات (میلی گرم بر لیتر)
۱۰ $\pm$ ۳۴۰	۲۶/۵ $\pm$ ۳۶۰	۲۳/۱ $\pm$ ۳۴۳	۰/۰۰ $\pm$ ۲۵۰	قلیائیت (میلی گرم بر لیتر)
۰/۱۵۶ $\pm$ ۱/۱۶	۰/۱۲۱ $\pm$ ۱/۰۹	۰/۰۰۳ $\pm$ ۰/۰۲	۰/۰۰ $\pm$ ۰/۰۱	آمونیاک کل (میلی گرم بر لیتر)
۰/۴۸۵ $\pm$ ۵/۴۴	۰/۵۰۲ $\pm$ ۵/۵۲	۰/۷۰۵ $\pm$ ۶/۴۳	۰/۳۶۱ $\pm$ ۶/۹۰	اکسیژن محلول (میلی گرم بر لیتر)
۰/۲۸۲ $\pm$ ۷/۷۸	۰/۱۷۶ $\pm$ ۷/۸۳	۰/۰۵۸ $\pm$ ۷/۹۷	۰/۱۱۵ $\pm$ ۷/۵۳	pH
۰/۰۰ $\pm$ ۱۰	۰/۰۰ $\pm$ ۱۲	۰/۷۰۷ $\pm$ ۷/۵۰	۰/۷۰۷ $\pm$ ۵/۵۰	BOD (میلی گرم بر لیتر)
۴/۲۴ $\pm$ ۲۴/۵۰	۳/۹۹ $\pm$ ۲۴/۲۰	۲/۶۳ $\pm$ ۲۵/۳۳	۱/۶۲ $\pm$ ۲۰/۲۷	دما (درجه سانتی گراد)

جدول ۵: رابطه همبستگی شاخص‌های تنوع گونه‌ای و فاکتورهای فیزیوشیمیایی آب

Table 5: Correlation of species diversity indices with water physicochemical factors.

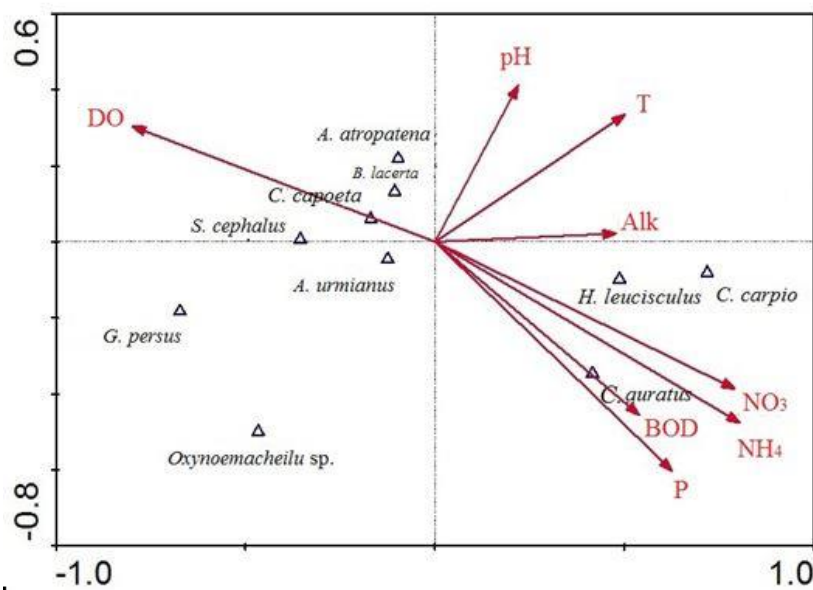
فاکتورهای فیزیوشیمیایی								
شاخص‌های تنوع گونه‌ای	نیترات	فسفات	قلیائیت	آمونیاک	اکسیژن محلول	pH	BOD	دمای آب
غنای گونه‌ای مارگالف	۰/۳۸۰	۰/۴۰۲	۰/۰۳۷	۰/۴۳۴	-۰/۳۴۲	-۰/۲۱۱	۰/۲۹۱	-۰/۰۸۴
غالبیت گونه‌ای سیمپسون	۰/۷۷۰	۰/۷۶۰	۰/۲۰۹	۰/۰۸۴۵	-۰/۷۲۱	-۰/۲۲۶	۰/۵۸۸	۰/۰۲۷
تنوع گونه‌ای شانون - وینر	۰/۶۹۵	۰/۶۹۱	۰/۱۵۷	۰/۷۷۰	-۰/۶۴۵	-۰/۲۴۸	۰/۵۲۳	-۰/۰۱۴

نشان داد. ماهی کپور معمولی (*C. carpio*) نیز ارتباط کمتری با فاکتورهای فیزیوشیمیایی دارد. تعداد ماهی گوبیو (*G. persus*)، با همه فاکتورهای فیزیوشیمیایی بجز اکسیژن محلول رابطه معنی‌دار و منفی داشته ولی با مقدار اکسیژن محلول رابطه معنی‌دار مثبتی را نشان دادند. تعداد ماهیان سفید رودخانه‌ای (*S. cephalus*)، سس ماهی (*B. lacerta*)، سگ ماهی (*Oxyngoemacheilus sp.*) و سیاه ماهی (*C. capoeta*) نیز رابطه مثبت با مقدار اکسیژن و رابطه منفی با سایر فاکتورهای فیزیوشیمیایی نشان دادند (شکل ۲).

از سوی دیگر، مقدار اکسیژن محلول با هر دو شاخص سیمپسون و شانون - وینر همبستگی بالای منفی داشت.

ارتباط بین تعداد افراد گونه‌های ماهی و فاکتورهای فیزیوشیمیایی

همانطوریکه در شکل ۲ مشخص است تعداد ماهی کاراس (*C. auratus*) همبستگی بالا و منفی با اکسیژن محلول و همبستگی بالا و مثبت با نیترات، فسفات، آمونیوم و BOD₅ دارد. این گونه با pH و دما و قلیائیت همبستگی کمتری را

شکل ۲: ارتباط (آزمون CCA) بین فاکتورهای فیزیوشیمیایی و گونه‌های ماهی؛ پیکان‌های قرمز مربوط به فاکتورهای فیزیوشیمیایی (DO: اکسیژن محلول؛ T: درجه حرارت؛ Alk: قلیائیت؛ NO₃: نیترات؛ NH₄: آمونیاک؛ BOD: نیاز اکسیژنی زیستی؛ P: فسفات) و اسامی ایتالیایی مربوط به اسامی علمی گونه‌های ماهی می‌باشد.

Figure 2: Correlation (CCA analysis) between physicochemical factors and fish species; red arrows refer to physicochemical factors (DO: dissolved oxygen; T: temperature; Alk: alkalinity; NO₃: nitrate; NH₄: ammonia; BOD: biological oxygen demand; P: phosphate) and italaic names related to the scientific names of fish species.

بحث

عباسی و همکاران، ۱۳۸۸؛ Esmaeili *et al.*, 2017) خانواده کپور ماهیان بیش از ۵۰ درصد گونه‌های آب‌های داخلی ایران را تشکیل می‌دهند. این خانواده علاوه بر تنوع گونه‌ای، از نظر میزان ذخائر نیز غالب هستند و این نشان‌دهنده سازش پذیری بالای آنها با شرایط محیطی است. بناگر و همکاران (۱۳۸۷) با مطالعه ماهیان رودخانه هراز استان مازندران در مجموع ۲۰ گونه ماهی از ۹ خانواده مختلف گزارش کردند که خانواده کپور ماهیان با داشتن ۹ جنس و ۱۱ گونه متنوع‌ترین خانواده بود. براساس مطالعات تقوی‌نیا و ولایت‌زاده (۱۳۹۴) در رودخانه شور تعداد ۱۳ گونه ماهی از ۵ خانواده وجود دارند که خانواده کپور ماهیان با ۹ گونه دارای بیشترین فراوانی (۸۰/۹) می‌باشد. در مطالعاتی که توسط علیزاده مرزناکی و همکاران (۱۳۹۵) به منظور تعیین تنوع زیستی، فراوانی و پراکنش ماهیان انجام شد، خانواده کپور ماهیان از نظر ترکیب گونه‌ای در رتبه اول قرار داشتند. Ding و همکاران (۲۰۱۸) گونه‌های ماهی رودخانه لیجیانگ چین را مورد بررسی قرار دادند و ۹۱ گونه و زیرگونه متعلق به ۱۷ خانواده و ۶۵ جنس شناسایی شد. از کل گونه‌های شناسایی شده، کپور ماهیان با ۵۹ گونه و ۶۴/۸۴ درصد

در مطالعه حاضر تاثیر ورود پساب شهر سقز استان کردستان بر برخی فاکتورهای فیزیوشیمیایی و پراکنش و فراوانی ماهیان مشاهده شد. حضور گونه‌های مختلف ماهی در بخش‌های مختلف رودخانه بیان‌کننده تغییرات در شرایط محیطی آن بخش است و اگر شرایط محیطی تغییر شدید داشته باشد، منجر به از بین رفتن برخی گونه‌ها و حضور سایر گونه‌ها خواهد شد. اما اگر تغییرات شدید نباشد، در مکان‌های متأثر از آلودگی، گونه‌ها بدون از بین رفتن کامل، در آن مکان بصورت موقت ناپدید می‌شوند (Galib *et al.*, 2018). بنابراین، بررسی تغییرات گونه‌ها و فراوانی آنها در یک منطقه ضروری است (Taylor *et al.*, 2006). نتایج مطالعه حاضر نشان داد که ۱۴ گونه ماهی متعلق به ۳ خانواده از رده ماهیان استخوانی در رودخانه سقز استان کردستان زندگی می‌کنند (جدول ۲). خانواده کپور ماهیان با ۱۲ گونه و ۹۶/۲ درصد، حداکثر فراوانی را بخود اختصاص داده و بیشترین پراکنش در ایستگاه‌ها را نشان دادند. براساس مطالعات انجام شده (بناگر و همکاران، ۱۳۸۷؛ بیوکانی و همکاران، ۱۳۹۰؛ تقیان و همکاران، ۱۳۹۴؛

میدانی رودخانه سقز حضور گیاهان کنار رودخانه‌ای و فیتوپلانکتون‌ها موید آن بود. با این وجود، میزان نیترات در ایستگاه‌های ۳ و ۴ پایین‌تر از سطح توصیه شده برای مزارع پرورش ماهی، یعنی پایین‌تر از ۱۶/۹ میلی‌گرم در لیتر بود (Schwartz and Boyd, 1994). این گیاهان برای تغذیه ماهیان گیاهخوار مناسب می‌باشند و از سوی دیگر، محل مناسب برای تخم‌ریزی آنها می‌باشد که حضور گونه‌های گیاهخوار در ایستگاه پایین دست تأیید کننده آن می‌باشد. Hashemi و همکاران (۲۰۱۶) بیان کردند که میزان فسفات و نیترات آب تأثیر زیادی بر پراکنش ماهیان یک اکوسیستم دارد. بر اساس شاخص‌های سیمپسون، شانون-وینر و مارگالف از بالادست به پایین دست مقدار عددی این شاخص‌ها افزایش یافت و بیشترین تنوع گونه‌ای در ایستگاه ۴ بدست آمد. الگوی افزایش شاخص‌ها در این رودخانه مطابق با یافته‌های Ding و همکاران (۲۰۱۸) در رودخانه Lijiang چین بود که بیان کردند فراوانی گونه‌ها از بالادست به پایین دست بتدریج افزایش می‌یابد. با توجه به اینکه میزان این شاخص‌ها در محیط‌های پایدار و مساعدتر افزایش می‌یابد، می‌تواند نشان‌دهنده شرایط مساعد و پایدار این ایستگاه برای زیست برخی از ماهیان باشد. هنگامی که تعداد گونه‌ها افزایش یابد و توزیع افراد در بین گونه‌ها یکنواخت شود، مقدار عددی شاخص‌های تنوع زیستی افزایش می‌یابد (Ludwig and Reynolds, 1988). پایین بودن شاخص تنوع در ایستگاه اول را می‌توان به پایین بودن یکنواختی (همگنی) گونه‌ای نسبت داد که مربوط به توزیع ناهمگون فراوانی کمی گونه‌ها در این ایستگاه است. Sheldon (۱۹۶۸) بیان کرد که شرایط مختلف اکولوژیک، نیازها و روابط غذایی موجودات و سازگاری‌های آنها با محیط زیست آنها، تراکم و پراکنش گونه‌های مختلف را تحت تأثیر قرار می‌دهد که در ایستگاه‌های مورد مطالعه نیز این تفاوت‌ها بر شاخص تنوع گونه‌ای مشاهده شد (جدول ۳). پویایی جوامع ماهیان مرتبط با تغییرات فاکتورهای غیر زیستی می‌باشد که از بین آنها گونه‌های حساس به تغییرات فاکتورهای غیرزیستی در ایستگاهی حضور خواهد داشت که مقادیر فاکتورهای محیطی در حد آستانه تحمل آن باشد (Amarasinghe, 1992). استفاده از آنالیز CCA در بررسی ارتباط بین فاکتورهای فیزیکیوشیمیایی و شاخص‌های تنوع گونه‌ای (شاخص شانون، فراوانی و ترکیب جمعیتی) توسط Lek و Guégan (۲۰۱۲) نیز در دریاچه‌ها و رودخانه‌ها به اثبات رسیده است. در بررسی همبستگی شاخص‌های اکولوژیک با پارامترهای محیطی

بیشترین فراوانی را نشان دادند. در منابع آبی کشور سریلانکا نیز کپور ماهیان بیش از ۵۰ درصد گونه‌های ماهی را بخود اختصاص داده است (Amarasinghe, 1992).

در مطالعه حاضر، نتایج بررسی گونه‌های ماهیان از بالادست به پایین دست نشان داد که با حرکت به سمت نواحی پایین دست رودخانه تعداد گونه‌های صید شده افزایش یافته است. در ایستگاه بالادست ماهی سفید رودخانه‌ای (*S. cephalus*) به عنوان یک گونه حساس به آلودگی فراوانی بالاتری داشتند. اما در ایستگاه ۳ و ۴ تعداد این گونه کاهش یافته و در نهایت در ایستگاه ۴ به طور کامل حذف شدند. همچنین Gutmann و همکاران (۲۰۱۸) بیان کرده که ماهی سفید رودخانه‌ای بیشتر در آب‌های با جریان بالا و بستر سنگی زندگی می‌کند. بنابراین، در ایستگاه‌های پایین دست به علت ورود مواد مغذی حاصل از پساب و کاهش اکسیژن محلول از تعداد آن کاهش یافته یا از بین رفته است. ماهی سفید رودخانه‌ای از سخت پوستان، نرم‌تنان، حشرات، تخم ماهیان، و ماهیان کوچک تغذیه می‌کنند (عباسی و همکاران، ۱۳۹۷؛ Coad, 1998) که این غذاها در بالادست رودخانه سقز مهیا بود. اما در پایین دست رودخانه این گونه مشاهده نشد که شاید به دلیل فقدان شرایط مناسب زیستی و غذای کافی باشد. با استفاده از شکل ۲ ارتباط مثبت بین کیفیت آب و حضور ماهی سفید رودخانه‌ای مشاهده شد بطوریکه در نواحی با اکسیژن آب بالا ماهی سفید رودخانه‌ای (*S. cephalus*) حضور داشتند و از سوی دیگر، حضور این گونه مخالف جهت پیکان‌های مربوط به میزان نیترات، آمونیاک، BOD_5 و فسفات در آب بود. حضور گونه *C. auratus* بر خلاف حضور ماهی سفید رودخانه‌ای بود. این گونه در ایستگاه‌هایی با مقادیر بالای فسفات، نیترات، آمونیاک و BOD_5 حضور بیشتری نشان دادند (شکل ۲). در ایستگاه‌های پایین دست گونه‌های گیاهخواری همچون *H. molitrix*، *H. nobilis* و *C. idella* حضور داشتند که در ایستگاه‌های بالادست و قبل از پساب مشاهده نشدند. ورود پساب شهری به رودخانه سقز باعث افزایش مقادیر پارامترهای فیزیکیوشیمیایی آب از قبیل میزان نیترات و فسفات شد (جدول ۴). ورود مواد مغذی به آب از نظر شرب به عنوان آلاینده (غلظت بیشتر از ۰/۱ میلی‌گرم در لیتر برای فسفات و بیشتر از ۱ میلی‌گرم در لیتر برای نیترات) (EPA, 1996) محسوب شده و موجب کاهش کیفیت آب می‌شود. اما بعد از ورود به آب به عنوان ماده مغذی توسط ماکروفیت‌ها و میکروآلگ‌ها جذب شده و سبب رشد آنها می‌گردد که در بازدید

گنبد کاووس. نشریه پژوهش های ماهی شناسی کاربردی، ۳(۳): ۴۷-۵۸

تقیان، ح.، شاهپوری، م.، محمدی کردخیلی، و.، علی زاده مرزناکی، ع.، ۱۳۹۴. بررسی تنوع زیستی و فراوانی و پراکنش ماهیان رودخانه دینورآب استان کرمانشاه. فصلنامه علوم تکثیر و آبی‌پروری، ۳(۷): ۲۹-۴۲

جعفرزاده، ن.، فتایی، ا.ب.، حاتمی، غ. ر.، شریعت، س. م.، ۱۳۹۳. زیست سنجی و طبقه بندی کیفی رودخانه بالخلو براساس شاخص بیولوژیک (فون ماهیان). علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۶: ۴۵۹-۴۵۰

دقیق روحی، ج.، ۱۳۸۲. راهنمای رنگی برای شناسائی میدانی ماهیان آب شیرین. ترجمه، انتشارات موج سبز. ۱۲۰ص

دلشاد، م.، احمدی فرد، ن.، آتشیار، ب. و کمالی، م.، ۱۳۹۷. بررسی کیفیت آب رودخانه قره‌سو اردبیل در محدوده کارگاه‌های پرورش ماهی قزل‌آلای رنگین‌کمان. مجله علمی شیلات ایران، ۲۷(۲): ۱۲-۱

سختی، ن.، دوست شناس، ب. و موبد، پ.، ۱۳۹۶. تعیین کیفیت سلامت زیستی رودخانه بهمن شیر با استفاده از شاخص های نایگارد-پالمرو و ساپروبیک. مجله علمی شیلات ایران، ۲۶(۵): ۱۶۶-۱۵۳

صادقی نژاد ماسوله، ا.، مهرانی، ر.، ریاحی فر، م.، علیزاده ثابت، ح.، ۱۳۸۶. گزارش نهایی طرح تحقیقاتی شناسایی ماهیان بومی رودخانه گاماسیاب همدان، موسسه تحقیقات شیلات ایران، تهران ۹۶ ص.

عباسی، ک.، نیک سرشت، ک.، نوروزی، ه.، ۱۳۸۸. شناسایی و بررسی جمعیت ماهیان تالاب‌های آق‌گل، پیرسلمان و مناطق تالابی رودخانه‌های گاماسیاب و حرم‌آباد استان همدان، مجله علمی تخصصی تالاب، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز، ۱(۱): ۹۰-۷۱.

عباسی، ک.، میرزاجانی، ع.، مرادی چافی، م. و صیاد بورانی، م.، ۱۳۹۷. ماهی سفید رودخانه‌ای (*Squalius turcicus*) گونه بومی مناسب برای آبی‌پروری (بررسی موردی در دریاچه تهم، استان زنجان). فصلنامه علوم آبی‌پروری پیشرفته، ۲(۲): ۴۳-۵۳

عبدلی، ا.، ۱۳۷۸. ماهیان آبهای داخلی ایران. انتشارات موزه طبیعت و حیات وحش ایران. ۳۷۸ صفحه.

علیزاده مرزناکی، ع.، شجاعی کاوان، ل.، تقیان، ح. و شهریاری، ر.، ۱۳۹۵. تنوع زیستی و فراوانی ماهیان

مشخص شد که بیشترین مقادیر شاخص‌های تنوع گونه‌ای شانون- وینر، غنای گونه‌ای مارگالف و غالبیت گونه‌ای سیمپسون در ایستگاه با مقادیر بیشتر نیترات و فسفات بدست آمد. این نتایج بدان معناست که حضور نیترات و فسفات تا مقدار اندازه‌گیری شده در مطالعه حاضر (جدول ۴) برای افزایش غنای گونه‌ای تاثیرگذار است. دلیل این امر می‌تواند این باشد که بیشتر گونه‌های موجود در این رودخانه از خانواده کپور ماهیان می‌باشد و سیستم غذایی بیشتر این گونه‌ها گیاه‌خواری است یا از پلانکتون‌ها تغذیه می‌کنند. حضور و رشد فیتوپلانکتون‌ها و گیاهخواران و همچنین گیاهان آبی وابسته به ماده مغذی نیترات و فسفات در آب می‌باشد (Sterner and Hessen, 1994). مقادیر بالای نیترات و فسفات در ایستگاه ۴ منجر به افزایش رشد گیاهان آبی شده و نیاز غذایی این ماهیان تامین شده و منجر به افزایش فراوانی آنها شده است. در جمع‌بندی می‌توان گفت که پس‌آب شهرستان سقز بر برخی از پارامترهای فیزیکوشیمیایی آب رودخانه سقز از جمله نیترات، فسفات، قلیائیت، آمونیاک، اکسیژن محلول، pH و BOD₅ تاثیر داشته است. از سوی دیگر، مقادیر متفاوت این پارامترها بر حضور و پراکنش گونه‌های مختلف ماهیان تاثیر گذاشته است که وجود همبستگی بین آنها مشخص گردید.

منابع

ابراهیمی، ع.، فتحی، پ.، قدرتی، ف.، نادری جلودار، م. و پیرعلی زفره‌ئی، ا.ر.، ۱۳۹۶. ارزیابی کیفیت آب رودخانه تجن با استفاده از شاخص‌های کیفی و زیستی. مجله علمی شیلات ایران، ۲۶(۵): ۱۵۱-۱۳۹

اجتهادی، ح.، سپهری، ع. و عکافی، ح. ر.، ۱۳۸۸. روش‌های اندازه‌گیری تنوع زیستی. انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، ۲۲۸ص.

بناگر، غ.، کریمی، م.، حسن‌زاده کیابی، ب. و قاسمی‌پوری، س.، ۱۳۸۷. بررسی فراوانی و تنوع زیستی گونه‌های ماهیان رودخانه هراز در استان مازندران. مجله علوم محیطی، ۲۶(۲): ۳۲-۲۱

بیوکانی، س.، امینی، ش. و سرخوش، ج.، ۱۳۹۰. بررسی ماهیان رودخانه گاماسیاب استان کرمانشاه و تاثیر آلودگی بر پراکنش آنها. فصلنامه علمی-پژوهشی زیست شناسی جانوری، ۳(۴): ۲۸-۱۵.

تقوی‌نیا، م. و ولایت‌زادع، م.، ۱۳۹۴. بررسی فراوانی و تنوع گونه ای ماهیان رودخانه شور، استان خوزستان، دانشگاه

- Caramel, B.P., Moraes, M.d.A.B., do Carmo, C.F., Vaz-dos-Santos, A.M., Tabata, Y.A., Osti, J.A.S., Ishikawa, C.M., Cerqueira, M.A.S. and Mercante, C.T.J., 2014. Water quality assessment of a trout farming effluent, Bocaina, Brazil. *Journal of Water Resource and Protection*, 6: 909-915. DOI: 10.4236/jwarp.2014.610086
- Coad, B.W., 1998. Systematic biodiversity in the freshwater fishes of Iran. *Italian Journal of Zoology*, 65: 101-108. DOI: 10.1080/11250009809386802
- Coad B.W., 2010. The fresh water fishes of Iran. [Cited June 2016]. Available from: www.briancoad.com.
- Coad, B.W. 2013. Freshwater fishes of Iran. <http://www.briancoad.com>.
- Ding, Y., Wu, Z., Zhu, Z. and Yan J., 2018. Species composition, trend of biodiversity variation and conservation of the fish in Lijiang River (in China). *Environmental Biology of Fishes*, 101(5): 675-685, DOI: 0.1007/s10641-018-0717-3
- EPA., 1996. Safe drinking water act amendments of 1996: General guide to provisions. EPA/810/S/96/001. Washington, D.C.: EPA, Office of Water.
- Esmacili, H.R., Mehraban, H., Abbasi, K., Keivany, Y. and Coad, B.W., 2017. Review and updated checklist of freshwater fishes of Iran: Taxonomy, distribution and conservation status. *Iranian Journal of Ichthyology*, 4: 1-114 DOI: 10.7508/iji.2017
- Galib S.M., Mohsin A.B.M., Parvez M.T., Lucas M.C., Chaki N., Arnob S.S., Hossain M.I. and Islam M.N., 2018. Municipal wastewater can رودخانه گاو رود کرمانشاه. علوم تکثیر و آبی پروری، ۴(۸): ۸۴-۶۹
- فرهنگی، م.، حسینی، س.غ.، جعفریان ح.، قربانی، ر.، هرسیج، م. و سوداگر، م.، ۱۳۹۶. مطالعه اثرات پرورش ماهیان خاویاری بر پراکنش، تراکم و توده زنده بزرگ بی مهرگان در خلیج گرگان. فصلنامه علمی پژوهشی محیط زیست جانوری، ۹(۴): ۳۵۴-۳۴۷
- کمانگر، ب. و قادری، ا. ۱۳۹۴. گزارش نهایی طرح تهیه بانک دی ان ای بارکدینگ ذخایر ماهی استان کردستان. استانداری کردستان. ۶۷ صفحه
- محسن پور آذری، ع.، ۱۳۹۵. بررسی لیمنولوژیک سد بوکان. موسسه تحقیقات علوم شیلاتی ایران. ۸۲ ص
- مهندسین مشاور آساراب. ۱۳۸۷. گزارش پایه مطالعات لیمنولوژی و ارزیابی ذخائر سد شهید کاظمی. ۹۷ صفحه
- میررسولی، ا.، نظام، ش.، خارا، ح. و قربانی، ر.، ۱۳۹۱. تأثیر پساب کارگاههای پرورش ماهی قزلآلای رنگین کمان بر روی بزرگ بی‌مهرگان کفزی رودخانه زرین گل. مجله توسعه آبی پروری، ۶(۲): ۹۲-۸۱
- Ahmadshah, M., Vipin Vyas, N. and Shalini Yadav, B., 2017. Fish biodiversity and its periodic reduction: a case study of river narmada in central india. In : Environmental Pollution. Springer, Singapore, pp. 193-206
- Amarasinghe, U., 1992. Recent trends in the inland fishery of Sri Lanka. *FAO Fisheries Report*: 84-105
- Berg, L.S., 1948. Freshwater fishes of U.S. S.R. and adjacent countries, Trady Institute Academic, Nauk U.S.S.R (Tran. To English, 1962), 2(3):1510P.
- Camargo, J.A., Gonzalo, C. and Alonso, A., 2011. Assessing trout farm pollution by biological metrics and indices based on aquatic macrophytes and benthic macroinvertebrates: a case study. *Ecology Indicators*, 11: 911-917. DOI:10.1016/j.ecolind.2010.10.001

- result in a dramatic decline in freshwater fishes: a lesson from a developing country. *Knowledge and Management of Aquatic Ecosystems*, 419:37-49 pp. DOI:10.1051/kmae/2018025
- Gutmann R., Catherine, B. and Robert, J., 2018.** Quantifying trophic interactions and niche sizes of juvenile fishes in an invaded riverine cyprinid fish community. *Ecology of Freshwater Fish*, 27 (4): 976–987. DOI:10.1111/eff.12408. ISSN 1600-0633
- Hashemi, S., Ghorbani, R., Kymaram, F., Hossini, S.A., Eskandari, G., and Hedayati, A., 2016.** Relationship of physicochemical factors with fish biomass and production in Shadegan Wetland, Iran. *Biodiversitas Journal of Biological Diversity*, 17: 515-522. DOI: 10.13057/biodiv/d170218
- Hynes H.B.N. and Pentelow F.T.K., 1960.** The biology of polluted waters: Liverpool university press Liverpool.
- Keesing F., Belden L.K., Daszak P., Dobson A., Harvell C.D., Holt R.D., Hudson P., Jolles A., Jones K.E. and Mitchell C.E., 2010.** Impacts of biodiversity on the emergence and transmission of infectious diseases. *Nature*, 468(7324): 647- 652. DOI: 10.1038/nature09575
- Krebs, C.J., 1999.** Ecological methodology. 2nd Ed. Addison Wesley Longman, Menlo Park, California, USA
- Laird, L.M., and Needham, T., 1988.** Salmon and trout farming. Ellis Horwood Limited (UK), 271pp
- Lek, S., and Guégan, J.-F. 2012.** Artificial neuronal networks: Application to Ecology and Evolution: Springer Science and Business Media, 219P.
- Ludwig, J.A and Reynolds, J.F. 1988** Statistical (Ecology Aprimer on methods and computing) John Wiley and Son.pub., Toronto.
- Maillard, V.M., Boardman, G.D., Nyland, J.E. and Kuhn, D.D., 2005.** Water quality and sludge characterization at raceway-system trout farms. *Aquacultural Engineering*. 33: 271-284. DOI:10.1016/j.aquaeng.2005.02.006
- Mason, C.F., 2002.** Biology of freshwater pollution. New Jersey: Prentice Hall, : Pearson Education. 400 p p.
- Moss, B., 2007.** Water pollution by agriculture. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 363(1491):659-666. DOI:10.1098/rstb.2007.2176
- Ngoye, E. and Machiwa, J.F., 2004.** The influence of land-use patterns in the Ruvu river watershed on water quality in the river system. *Physics and Chemistry of the Earth*, 29: 1161–1166. DOI: 10.1016/j.pce.2004.09.002
- Papahn F., Rezaei M., Eskandari G.R. and Rasekhi A.A., 2013.** Study of Fish population of Hawr Al-Azim Wetland. *Journal of wetlands, Islamic Azad University Ahvaz Branch*, 16: 33-40.
- Sabater S., Barceló D., De Castro-Català N., Ginebreda A., Kuzmanovic M., Petrovic M., Picó Y., Ponsatí L., Tornés E. and Muñoz I., 2016.** Shared effects of organic microcontaminants and environmental stressors on biofilms and invertebrates in impaired rivers. *Environmental Pollution*, 210:303-314. DOI:10.1016/j.envpol.2016.01.037
- Schwartz, M.F. and Boyd, C.E., 1994.** Channel catfish pond effluents. *Progressive Fish-Culturist*. 56: 273-281. DOI:10.1577/1548-8640(1994)056<0273:CCPE>2.3.CO;2

- Sheldon A.L., 1968.** Species Diversity and longitudinal succession in stream fishes. *Ecology*, 49: 193-198. Doi: 10.2307/1934447
- Simpson, G.G., 1964.** Species diversity of North American recent mammals. *Systematic Zoology*, 13: 57-73. DOI: 10.2307/2411825
- Standard methods, 2005.** Standard methods for the examination of water and wastewater. American Public Health Association; American Water Works Association; Water Environment Federation. Washington, D.C.: APHA-AWWA-WEF
- Sterner, R.W. and Hessen, D.O., 1994.** Algal nutrient limitation and the nutrition of aquatic herbivores. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 25: 1-29, DOI: 10.1146/annurev.es.25.110194.000245
- Taylor, C.M., Holder, T.L., Fiorillo, R.A., Williams, L.R., Thomas, R.B. and Warren, J.R., 2006.** Distribution, abundance and diversity of stream fishes under variable environmental conditions. *Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 63 (1): 43-54, DOI:10.1139/f05-203
- Ter Braak, C.J. and Verdonschot, P.F., 1995.** Canonical correspondence analysis and related multivariate methods in aquatic ecology. *Aquatic Sciences*, 57: 255-289. DOI:10.1007/BF00877430
- Vörösmarty C.J., McIntyre P.B., Gessner M.O., Dudgeon D., Prusevich A., Green P., Glidden S., Bunn S.E., Sullivan C.A. and Liermann C.R., 2010.** Global threats to human water security and river biodiversity. *Nature*, 467(7315):555-561, DOI:10.1038/nature09440
- Wootton, R.J., 1991.** Ecology of teleost Fish. Chapman and Hall, First edition, 404P

Effect of urban wastewater on fish community in the Saghez River, Kurdistan Province

Fathi Z.¹; Ahmadifard N.^{1*}

*N.ahmadifard@urmia.ac.ir

1- Department of Fishery, Faculty of Natural Resources, Urmia University, Urmia, Iran

Abstract

In this research, the effects of urban wastewater on the diversity and distribution of fish in the Saghez River, Kurdistan province, were investigated at four different stations including 1) the station of the Cheragveis dam, 2) the station before the wastewater into the river, 3) the station after the entry of wastewater into the river; and 4) the station before the river to the Kazemi dam during July to September of 2017. The Shannon-winer, Margalof and Simpson indices were used for calculating the species diversity and the correlation between physicochemical factors and species diversity and frequency of fish species were analyzed using CCA analysis in Canoco software. The results showed that the species *Capoeta gracilis* showed the highest abundance in all 4 stations, but the maximum and minimum number of fish species belonged to stations 4 and 2, respectively. The cyprinidae family with 12 species and subspecies and 96.2% of the total number of fish were observed at all stations. The Nemacheilidae and Sisoridae families with one species had the lowest abundance. Based on the results of biodiversity indices, the highest Margalf, Shannon-wiener and Simpson index was observed at station 4. However, for the Simpson index, two stations 3 and 4 were similar. In terms of correlation between biodiversity indices and physicochemical factors, there were correlations between Simpson dominance index with nitrate, phosphate, and BOD₅, Shannon-wiener index with nitrate, phosphate, ammonia and BOD₅. On the other hand, both indices showed a high correlation with the dissolved oxygen. The highest positive correlation was found between the frequency of *C. auratus* and nitrate, phosphate, ammonium and BOD. In conclusion, effluent of the city Saghez has increased the amount of nitrate and phosphate in the river, which has resulted in the removal of some species and the presence of herbivorous species, thus influencing the population of the Saghez River fish species. Therefore, it is recommended that the effluent of the city Saghez should be treated before entering the river, in order to prevent permanent destruction of natural ecosystems.

Keywords: Ecological indices, Saghez river, Species diversity, fish abundance

---

*Corresponding author